

VU Research Portal

Sin: against Whom or against What?

Omta, F.F.

2019

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Omta, F. F. (2019). *Sin: against Whom or against What? An assessment of Barth's and Tillich's perspectives on sin and sanctification in comparison to views of New Age authors*. [PhD-Thesis - Research and graduation internal, Vrije Universiteit Amsterdam]. KokBoekencentrum.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Samenvatting: Zonde: tegen Wie of tegen Wat? (tegen Iemand of tegen Iets?)

Een afweging van de visies van Barth en Tillich op zonde en heiliging,
in vergelijking met de visies van enkele New Age auteurs

Deze studie gaat over veranderingen van de zondeleer waarbij de volgende, traditionele voorstelling van zonde als vertrekpunt is genomen: zonde is 'een schuldige en persoonlijke belediging van een persoonlijke God' (a culpable and personal affront to a personal God - C.Plantinga jr.). Zonde wijst op 'kwaad' in de religieuze relatie met God. De studie onderzoekt de consequenties voor het zondebegrip als God niet theïstisch als persoon wordt gezien, maar als 'geestelijk principe' (het goddelijke, geest, iets). De studie loopt uit op de formulering van een post- of niet-theïstisch zondebegrip.

1. Inleiding

In het Westerse Christendom (Europa, Noord Amerika) zijn de zondeleer en het zondebesef in de tweede helft van de vorige eeuw in een crisis geraakt, hetgeen werd bevorderd door tenminste drie ontwikkelingen. Eén daarvan is een gestage verandering in religieuze ervaring onder veel Christenen, waarbij men van een traditioneel theïstisch beeld van een persoonlijke God verschuift naar een meer *en*-theïstische voorstelling van God of het 'goddelijke' als een immanent principe, als kracht of geest. Dit moet wel gevolgen hebben voor de meer traditionele leer en ervaring van zonde.

Een tweede ontwikkeling, in meer direct verband met het thema zonde, werd aangezwengeld door theologische kritiek op de (erf)zondeleer, eerst vooral door Katholieke theologen na Vaticanum II, maar spoedig ook door Protestantse. De kritiek sloot aan bij de beleving van gelovigen - "zo slecht zijn we toch niet?!" en vond weerklank in de liturgie. In de Protestantse liturgie in Nederland (van de NHK & GK, nu PKN) werd de wekelijkse zondebelijdenis, hetzij afgezwakt, hetzij grotendeels vervangen door het Kyriegebed. De voordien ook op de eigen persoon gerichte schuldbelijdenis transformeerde in vele gevallen naar een besef van tragiek en van het onvolmaakte, alsook van een zekere machteloosheid onder de 'machten': vandaar Heer ontferm u. Het begrip en woord 'zonde' raakte meer en meer op de achtergrond.

De studie zoomt echter vooral in op een derde ontwikkeling meer buiten het officiële Christendom, namelijk op de beweging die bekend werd onder de naam New Age vanaf de jaren '70. Onder het label 'New Age' kan heel veel worden verstaan, maar met betrekking tot de zondeleer, zijn twee diep in de New Age beweging gewortelde motieven/idealen van belang. Het eerste is de neiging om God en mens, of liever het goddelijke en het essentieel menselijke zeer nauw op elkaar te betrekken, veelal tot aan ontologische identificatie toe. Ten tweede bestaat er binnen de New Age een sterk positief besef en hoge verwachting van het menselijk tegoed of 'potentieel' (*human potential*). Vanuit deze twee idealen heeft (of had) men in de New Age vaak een tweevoudig verwijt richting het institutionele of officiële Christelijk geloof, nl. dat men daar God en mens uit elkaar en antagonistisch tegenover elkaar plaatst; en bovendien dat vanuit de traditionele zondeleer het menselijk tegoed wordt veronachtzaamd. Dit dubbelverwijt, dat expliciet of impliciet vrijwel algemeen bij New Age auteurs aanwezig is, vormt het uitgangspunt voor de algemene 'werk'- of 'onderzoek'-vraag van de studie. Deze vraag is: of het genoemde dubbelverwijt klopt met betrekking tot twee belangrijke en min of meer complementaire theologen van de vorige eeuw, te weten Barth en Tillich.

2. Motief

De werk-vraag is niet het echte doel, noch het diepste motief van de studie. Op voorhand laat zich bijna wel raden dat het denken van Barth verder van de New Age spiritualiteit afstaat dan dat van Tillich. De werkvraag dient om systematisch over de zondeleer en daarmee samenhangende vragen na te denken. Daarbij komen samen: de vraag hoe gedacht wordt over

de mens (antropologie), hoe over God (theologie/godsbeeld), en hoe van daaruit gedacht kan worden over de god-menselijke relatie (religie/spiritualiteit). Wat menselijke relaties en ervaring betreft: daarover wordt doorgaans het diepst nagedacht en het meeste ontdekt als er problemen zijn of wanneer de relatie onder druk staat, wat betreft de *religieuze* relatie en ervaring daarvan moet je dan dus bij de zondeleer zijn.

Het eigenlijke motief om het over zonde te hebben is de overweging dat met dit oude begrip een dieptedimensie van mens-zijn wordt aangesneden, die niet alleen meer omvat dan moreel goed/fout; of juridisch dit mag wel/dat mag niet, maar die ook verder gaat dan geloof/ongeloof in een persoonlijke God. Het begrip zonde heeft godsdienst-historisch gezien te maken met het begrip ‘*tabu*’, met het verschil rein/onrein, heilig/profaan, je ziel bewaren of verkopen. Zonde heeft te maken met een persoonlijk-spirituele grens, die niet automatisch samenvalt met ethiek of juridisch recht. Het betreft een verder strekkende grens, die je als mens juist wel of absoluut niet moet overschrijden op straffe van ... ?

Precies hiermee zijn de belangrijkste associaties en vragen i.v.m. het begrip zonde aangeduid: nl. welke belangrijke “grens” bedoel je? En: wat zijn de consequenties als je die cruciale grens wel of niet respecteert? Met name de eerstgenoemde vraag klinkt door in de titel van het onderzoek die neerkomt op *Zonde tegen Iemand of tegen Iets? (Sin: against Whom or against What?)*.

3. Onderzoek

Wat in het voorbijgaan werd gesuggereerd – dat zonde zelfs niet gelijk staat aan wel/niet geloven in persoonlijke God – wijkt impliciet af van de definitie van zonde die als uitgangspunt is genomen, maar is één van de resultaten/conclusies van het onderzoek. Om daar te komen wordt de volgende koers gevolgd.

Met Plantinga’s formule als referentiepunt worden eerst drie geselecteerde New Age bronnen bestudeerd: Jane Roberts (de zgn. Seth-boeken), *A Course in Miracles (ACiM)* en het werk van de van oorsprong Dominicaanse broeder/priester Matthew Fox. Hun denken over de relatie mens-God-wereld wordt verkend vanuit drie onderling samenhangende gezichtspunten, te weten: *Cosmologie* (verhouding God-mens), *Hamartiologie* (hun denken over zonde en kwaad), *Human Potential* (hun denken over mogelijkheden van menselijke zelf-verwerkelijking). Het thema ‘zonde’ speelt mee onder alle drie gezichtspunten en wordt onderzocht aan de hand van vragen als: Hoe wordt gedacht over god-menselijke eenheid? Wordt zoiets als zonde erkend of ontkend? Is er zoiets als erfzonde (*non posse*) of wordt juist het ‘human potential’ benadrukt? Wordt het ‘kwaad’ sowieso ontkend? En tevens vragen met betrekking de beide partners in de zonde-relatie: Hoe wordt de menselijke ‘persoon’ gezien? Wordt God ook als persoon gezien?

Volgens dezelfde methode worden ook de theologen bestudeerd. De resultaten, antwoorden op de geformuleerde vragen, worden verzameld in een Inventarisatie Schema (Inventory Table).

4. Doel

Daarna vindt een dialoog plaats, een uitwisseling en vergelijk van de verschillende ideeën en percepties van alle vijf bronnen, met speciale aandacht voor achterliggende motieven. Het doel is om te komen tot een eigen afweging van en keuze tussen de verschillende zienswijzen of onderdelen daarvan, teneinde tot een nieuwe formulering van zonde te komen die niet afhankelijk is van het geloof in een persoonlijke God. Kortom, het doel is om te komen tot een niet- of non-theïstisch zondebegrip, dat relevant kan zijn voor niet-theïstische gelovigen en mogelijk zelfs voor mensen die zich atheïstisch noemen en toch religieus willen zijn. Dit aanvankelijk niet voorziene doel vloeit voort uit de resultaten van het onderzoek.

5. Enkele vindingen en verwickelingen

Want uit de verkenningen komt naar voren dat het expliciet theïstisch toegespitste zondebegrip dat als referentie punt is genomen, door geen van de bronnen (volledig) wordt gedeeld. Zelfs bij Barth wordt zonde als traagheid niet direct gerelateerd aan God van den beginne, maar aan het ware mens-zijn dat wij volgens Barth in Jezus Christus hebben. Zonde als traagheid (Eng. *sloth*; Du. *Trägheit*) is dan achterblijven bij wie je in Christus reeds bent.

Bij Tillich (niet eens geheel anders) is zonde vooral vervreemding van wie je in essentie zou kunnen zijn. Tillich legt de oorzaak daarvan grotendeels buiten, deels ook binnen de mens, omdat mens-zijn, volgens hem, zich onder meer realiseert tussen de polen: *destiny* en *limited freedom*, je zou kunnen zeggen tussen de overmacht van omstandigheden (lotsbestemming) en een deel eigen verantwoordelijkheid. Tillich neemt expliciet afstand van het theïstische godsbeeld, in plaats daarvan spreekt hij van het absoluut-onvoorwaardelijke dat mensen onweerstaanbaar passioneert (*ultimate concern*). Toch kan Tillich schijnbaar onveranderd van God blijven spreken op basis van zijn symbool leer. De persoonlijke God is het hoogst denkbare symbool voor dat wat ons absoluut aanspreekt. Zo gezien kan Tillich's type van religie worden gekenschetst als *symbolisch theïsme*.

Bij de bestudeerde New Age bronnen is theïsme geheel vervangen door pan-en-theïsme dan wel cosmo-theïsme (Roberts, Fox) of door a-cosmisch pan-theïsme (*A Course in Miracles*). Volgens *De Cursus in Wonderen (ACiM)* en met enige reserve ook volgens Roberts is er slechts één werkelijkheid, namelijk de ene, goddelijke of spirituele werkelijkheid die zich manifesteert in eenheden van creatief bewustzijn. Bij Roberts zijn deze eenheden verbonden in netwerken en hoe ruimer en wijder het netwerk, des dichter men komt bij "Alles Dat Is" (*All-That-Is*), hetgeen Roberts' equivalent is voor God, een soort totaal bewustzijn, maar waarvan elk deel bewustzijn onderdeel is. In *ACiM* worden alle "denk-geesten" (*minds*) gezien als extensies van God, die samen met hun goddelijke oorsprong één onverbreekelijke, zuiver spirituele "broederschap" vormen.

Wat in beide geloof-systemen van belang is m.b.t. de notie 'zonde' is, dat er van enig god-menselijk tegenover of dualisme geen sprake is en ook niet kan zijn. Want enerzijds is er bij beide geen goddelijke persoon of adres *tegen* wie of wat iets kwaads gedaan of gedacht zou kunnen worden. "There is no personal God-individual" aldus Roberts, geen Gods-persoon. Anderzijds is er ook geen identificeerbare, individueel menselijke persoon, die als dader zou kunnen worden aangewezen. Want jouw spirituele, wezenlijke zelf – dat is: je ware identiteit – is goddelijk, terwijl je zich als ego gedragende persoon, die je naar buiten toe manifesteert, nog geen fractie is van wie je echt bent. In beide denkwijzen wordt de betekenis van kwaad of zonde ontkracht of gedetoneerd, hetzij als illusie (*ACiM*), of als uiterst beperkte (on)wijsheid (Roberts).

Fox is een opmerkelijke uitzondering. Hij is even stellig in zijn afwijzing van theïsme als van erfzonde. Door zijn radicale afwijzing van de erfzondeleer en de daar mee samenhangende kritiek op de 'Zondeval/Verlossing-traditie' (*Fall/Redemption-tradition*) maakte hij ooit naam met zijn provocerende boek *Original blessing* (1983). Maar dit betekent niet dat Fox sowieso de realiteit van zonde ontkent. In tegendeel, door mensen bedreven zonde is bij hem zelfs het enige kwaad (*evil*) dat hij als kwaad erkent (in tegenstelling b.v. tot de 'natuur' die bij Fox zelfs met de ergste natuurrampen geen ontologisch 'kwaad' doet). Anders dan bij Roberts en in *ACiM*, is er bij Fox dus wel degelijk een aanwijsbare, verantwoordelijke menselijke persoon als actor van zonde, maar dit (zondige of religieuze) kwaad is bij hem primair gericht tegen de geschapen wereld, niet tegen een theïstisch opgevatte God. Is het dan wel zonde te noemen? – als we zonde definiëren in de trant van Plantinga, als op welke wijze dan ook 'anti Deum'? Het antwoord hierop is 'Ja', want de wereld is voor Fox de, door Gods eeuwig Woord (*Dabar*) of door de *Cosmic Christ* in het leven geroepen en blijvend bezielde, schepping van God. Fox, gewezen Katholiek, ziet de

hele schepping als ‘sacrament’ en kiest zo voor onversneden pan-en-theïsme of cosmotheïsme. Hierdoor wordt vergrijp tegen de schepping sowieso ook vergrijp tegen God. Zonde bij Fox is het niet respecteren, niet mee-creëren of niet mee-vieren en opnieuw geboorte geven aan de mystieke binnenkant van de geschapen werkelijkheid.

6. Probleem van commensurabiliteit

De balans opmakend doemt het volgende probleem op: In hoeverre is het mogelijk om deze verschillende en uiteenlopende visies überhaupt met elkaar te vergelijken, of er een zinnig gesprek over te voeren: zowel theologisch, als antropologisch?

Opmerkelijk genoeg blijken de grootste verschillen niet eens theologisch van aard, want niet te liggen aan de kant van het eventuele object van de zonde, tegen wie of wat de zonde zou zijn gericht. Door alle vijf bronnen wordt een, ten opzichte van het uiterlijk bestaan, transcendente of (hoe dan ook omschreven) goddelijke of spirituele werkelijkheid voorgesteld, die ten minste beaamd moet worden. Tevens wordt die te beamen hogere werkelijkheid door allen (!) gesitueerd binnen het bereik van de lagere of uiterlijke werkelijkheid, dus als een vorm van ‘immanente transcendentie’. Dit geldt zelfs bij Barth, met de restrictie dat het conform zijn *en/an-hypostasis*-leer wel exclusief is geconcentreerd in Jezus Christus, nl. als Gods eeuwige Woord (Christus) in deze mens (Jezus).

Vergeleken met de theologische, zijn de antropologische verschillen lastiger en meer uiteenlopend. Bij Roberts is individuele identiteit volstrekt ongrijpbaar: wie een mens is, is in ieder geval niet gelegen in de uiterlijke zichtbare ego-persoon. In *ACiM* wordt elke vorm van scheiding (*separation*) gezien als illusie. Daarmee wordt alleen al de gedachte reeds buiten beeld gehouden, dat een mens als zelfstandige persoon vijandig of zelfs maar met een zekere distantie, tegenover een ander mens of tegenover God zou kunnen handelen. Er is volgens de *Cursus in Wonderen* slechts één harmonisch-monistische werkelijkheid van geestelijke broederschap en de rest is illusie. Het type wonderen dat de Cursus haar leerlingen wil leren - in het bijzonder het wonder van de vergeving - is om een schijnbare agressor te blijven zien als wat hij werkelijk is, nl. een broeder en niets anders.

Door Barth wordt de individuele persoon als buitengewoon verantwoordelijk en capabel voorgesteld met betrekking tot zijn/haar zondige traagheid. Maar omgekeerd, een verantwoordelijke persoon mét de ‘*human potential*’ om actief het goede te doen en het ware menszijn in eigen leven te realiseren, wordt door Barth buiten de figuur Jezus Christus niet erkend. In zekere zin schetst Barth de zondige helft als de hele menselijke persoon. Alleen Tillich in beperkte zin (*limited freedom*) en in sterkere mate Fox, zien de mens als identificeerbare verantwoordelijke persoon, met ‘potentie’ hetzij ten kwade of ten goede.

Om nu te midden van deze antropologische divergenties enig houvast en duidelijkheid te krijgen, bleek het zinnig om de belangrijkste, historische persoons-concepten te verkennen, al was het alleen maar ter oriëntatie, maar ook in de hoop een antropologie te vinden waarmee zoveel mogelijk verschillende aspecten vanuit de onderzochte bronnen kunnen worden verbonden.

Een dergelijke mens- of persoonsleer moet tenminste twee aspecten in zich verbinden:

- ten eerste, conform alle vijf bronnen, zij het slecht gedeeltelijk wat betreft Barth:
  1. *Degene of datgene waartegen gezondigd wordt (het transcendente, God, geest, hoger principe, iets absoluuts ...) moet een plek krijgen binnen de antropologie*
- ten tweede, tegenover de New Age bronnen Roberts en *ACiM*; en deels tegenover Barth:
  2. *Er moet in deze mens- of persoonsleer sprake zijn van een aanwijsbaar individu, een mens met een persoonlijke identiteit, die aanspreekbaar en verantwoordelijk is als subject van hetzij kwaad dan wel goed.*

7. Mensbeeld van Scheler

Bij het onderzoek naar en vergelijken van belangrijke persoons-concepten kwam de metafysische antropologie van Max Scheler als een verrassing naar voren, want onverwacht bruikbaar om meerdere redenen. Ten eerste is er structurele overeenkomst met de bronnen: nl in de erkenning van twee lagen in de mens. Ten tweede is er bij Scheler afstemming met overige wetenschappen in het bijzonder met biologisch-evolutionaire inzichten, zonder dat hij daar kritiekloos in mee gaat. Ten derde kan Scheler's persoonsbegrip evengoed samengaan met een Christelijk-theologische visie op menszijn, als ook met een meer humanistisch-metafysische benadering. Volgens Scheler komt de mens enerzijds op uit het dierenrijk (de mens is één van hen), maar, anders dan de dieren is de mens bovendien begiftigd met een principe van elders. Dit principe werd door Scheler eerst afgeleid van God; en later van de *Grund des Seins*. Het is dit principe van elders, door Scheler 'G/geest' (*Geist*) genoemd, dat het dier 'mens' tot menselijke persoon maakt, of anders gezegd: de psychisch-fysieke verschijning mens wordt het eindige persoons-centrum in wie het principe 'G/geest' verschijnt en door wie dit principe wordt gerepresenteerd. De winst van de mensvisie van Scheler is, kortgezegd, dat de 'geest-gedreven menselijke persoon' (*spirit-based human person*) getekend wordt als de ontmoetingsplaats waar twee dimensies samenkomen: God en schepping, of de geestelijke en de fysieke wereld, het absolute en het geconditioneerde, het innerlijk zelf en het uiterlijk ego ... Waar deze twee dimensies samenkomen, begint het ook te 'vonken', hetgeen soms leidt tot kortsluiting (zonde) of tot het schijnen van weldadig licht (het goede doen).

8. Herformulering van het zondebegrip

In het laatste deel (IV) van de studie vindt de onder het kopje 'doel' geformuleerde afweging plaats van de verschillende visies van de bronnen en wordt een keuze gemaakt tussen onderdelen daarvan, waarbij het persoonsbegrip van Scheler wordt gebruikt als leidraad (§ 11). In de slotparagraaf (§ 12) worden de keuzes en conclusies aangewend om tot een post-theïstische zondeleer te komen. Deze is als volgt geformuleerd:

Zonde is spirituele zelf-verloochening door je wezenlijke Z/zelf te vergeten.
i.e.: zonde is spirituele luiheid of traagheid, verwaarlozing van je eigen 'geest'.

Verskillende aspecten vanuit of in reactie op de bronnen komen hierin terug:

1. 'geest' als immanente transcendentie (conform alle bronnen)
2. in het begrip 'G/geest' kunnen God en mens beide worden gedacht ('geest' in plaats van 'persoon' als god-menselijke verbindingsbegrip)
3. het element van oppositie (Barth), maar niet tegenover een verre of buiten de concrete mens gelegen instantie, maar tegenover iets transcendent in jezelf (Roberts, *ACiM*, Fox, Tillich)
4. het element van een aanspreekbare, verantwoordelijke menselijke persoon, rehabilitatie van het ego (contra Roberts, *ACiM*)
5. zonde als traagheid (Barth, Fox) en als vervreemding (Tillich)

In het slothoofdstuk worden ook kort de winst en het verlies van dit non-theïstische concept besproken.